

УДК 378.147:358.4

МОНІТОРИНГ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Марченко О.Г., к. пед. н.,
доцент кафедри вищої математики

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті порушено проблему моніторингу освітнього середовища вищого військового навчального закладу. Зроблено спробу обґрунтувати системний характер, виокремити системні елементи моніторингу освітнього середовища: мету, закономірності, компоненти, процедуру, наслідки. Запропоновано особистісно-розвивальний, соціальний, освітньо-професійний, матеріально-технічний критерії моніторингу розвитку освітнього середовища вищого військового навчального закладу.

Ключові слова: *освітнє середовище, вищий військовий навчальний заклад, курсант, моніторинг, експертиза, критерій, показник.*

В статтю затронута проблема моніторингу освітнього середовища вищого військового навчального закладу. Сделана попытка обосновать системный характер, выделить системные элементы мониторинга образовательной среды: цель, закономерности, компоненты, процедуру, результаты. Предложено личностно-развивающий, социальный, образовательно-профессиональный, материально-технический критерии мониторинга развития образовательной среды.

Ключевые слова: *образовательная среда, высшее военное учебное заведение, курсант, мониторинг, экспертиза, критерий, показатель.*

Marchenko O.G. THE MONITORING OF EDUCATION ENVIRONMENT OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article was written about the problem of monitoring the educational environment of higher military educational establishments. An attempt was made to justify a systemic character, highlight the elements of the system of monitoring the educational environment: the purpose, patterns, components, procedures, results. Proposed personal-developmental, social, educational and professional, material and technical criteria monitor the development of the educational environment.

Key words: *educational environment, higher military educational institution, student, monitoring, examination, test, measure.*

Постановка проблеми. Гарантія якості освітніх послуг, які надає навчальний заклад, передбачає обов'язкове вимірювання за умов чітко вибраної системи індикаторів. Зазначені показники характеризують рівень біологічного, психічного, соціального розвитку, успішності, вихованості, життєвої захищеності, соціальної адаптації особистості. Комплексний характер оцінювання якості освіти передбачає різнобічне вивчення параметрів функціонування освітньої інституції, що не може зводитися лише до емпіричного збору інформації про певні характеристики та властивості освітньої системи. Зазначене актуалізує моніторингові дослідження, характерними ознаками яких є наукова спрямованість, оцінний, прогностичний та моделюючий характер діяльності.

Проте проблема моніторингу освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах, уточнення його суті, мети, завдань, функцій, процедури, обробки результатів іще не знайшла свого вирішення на теоретичному та практичному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема кількісних вимірювань у пе-

дагогіці не є новою. Ідея використання емпіричних методів дослідження в науках про людину була висловлена ще Д. Лапласом [1, с. 10]. Питання експериментальної педагогіки (дослідної школи), яка вирішує експериментальним шляхом суто педагогічні та дидактичні завдання, порушував вітчизняний психолог Л. Виготський [2, с. 267]. Пізніше у класичній педагогіці склалися такі методи дослідження, як порівняльно-історичний, генетичний, типологічний, метод аналогій та інші [3, с. 153–154].

Ускладнення педагогічних систем зобов'язувало комплексного підходу до їх вивчення, зокрема моніторингу освіти. Серед найуживаніших підходів, до яких вдаються науковці у визначенні суті моніторингу (від англ. *monitoring* – контроль, відстеження), слід назвати такі: результативний, що передбачає відстеження результативності освітнього процесу (наприклад, моніторинг навчальних досягнень учнів); управлінський, з позицій якого моніторинг виступає дієвим інструментом менеджменту освіти; системний у сенсі різнобічного вивчення певних параметрів функціонування

освітньої системи [4, с. 26–41]. У теорії та практиці виокремлюють дидактичний, виховний, професіографічний напрями педагогічного моніторингу [5, с. 8–13].

Теоретичні основи системного моніторингу якості освітнього середовища у вищих навчальних закладах, його умовах та можливостях для особистості закладено в науковій праці В. Ясвіна, який розкриває зміст і засоби інформаційного, методичного, технологічного забезпечення моніторингу освітнього середовища (способи, умови, процедури оцінки якості) [6, с. 109–160].

Результати досліджень учених дають змогу констатувати, що педагогічний моніторинг охоплює як діагностичні дослідження, так і контрольні виміри та аналіз результатів перебігу освітнього процесу.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в уточненні суті, визначенні системних елементів, діагностичного інструментарію, критеріїв, показників моніторингу освітнього середовища вищого військового навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці розглядають моніторинг освітнього процесу як цілісну систему контролю, корекції та управління на основі закономірностей розвитку та прогностично заданої мети. Моніторинг в освіті передбачає організацію збору, збереження, обробки та поширення інформації про діяльність освітньої системи, що забезпечує перманентне відстеження її стану та прогноз розвитку, розробку доцільних рекомендацій для прийняття управлінських рішень у контексті підвищення ефективності освітньої галузі.

Складний характер, підпорядкування та взаємозалежність компонентів моніторингу дають змогу говорити про його системний характер. Виокремимо системні елементи моніторингу.

Так, прогностичною метою моніторингу є створення проекту розвитку вищого навчального закладу в контексті задоволення особистісних і суспільних цілей освіти, стратегії його поступового піднесення в контексті світових, європейських, вітчизняних тенденцій. Моніторинг як проект, спрямований на поліпшення якості освіти, є способом інноваційного перетворення педагогічної діяльності.

Закономірностями моніторингу є відповідна логіка реалізації освітнього менеджменту на різних рівнях управління: міжнародному (моніторингові місії від ОБСЄ, ЄС), державному, регіональному, муніципальному, інституційному (локальному), факультетському, груповому, особистісному.

Компонентами моніторингу є діагностичний моніторинг, спрямований на збір інформації про стан системи, статистичні дані, результати перевірки виконання навчальних програм і планів; моніторинг діяльності щодо визначення рівнів навченості та вихованості; моніторинг узгодження управління, що передбачає виявлення проблемної зони освітньої системи.

У науковій літературі існує декілька підстав для класифікації педагогічного моніторингу. Так, за функціональним призначенням виокремлюють стратегічний, тактичний, оперативний моніторинг. За етапами реалізації освітньої діяльності може бути реалізований вхідний (відбірний), навчальний (проміжний), вихідний (підсумковий) моніторинг. За часовою шкалою може бути ретроспективний, превентивний, поточний моніторинг. За частотою проведення діагностичних процедур розрізняють разовий, періодичний, систематичний моніторинг. Зазначимо, що систематичність моніторингу забезпечується його тривалістю, плануванням, чіткою організацією. За організаційними формами виокремлюють індивідуальний, груповий, фронтальний моніторинг. За масштабом охоплення спостереженнями моніторинг може бути локальним, вибіркоким, постійним [7, с. 196].

Здійснення моніторингу передбачає реалізацію певної послідовності діагностичних дій, яку визначено нами з урахуванням процедури педагогічного дослідження, а саме:

- розробка та складання програми дослідження;
- визначення об'єкта дослідження;
- розробка конкретної методики дослідження з певної теми;
- проведення дослідження і збір даних;
- аналіз результатів і розробка рекомендацій.

Зазвичай моніторинг здійснюється за таким алгоритмом:

- визначення мети і завдань дослідження, об'єктів дослідження, критеріїв і показників дослідження;
- навчання координаторів моніторингу;
- вибір дослідницьких методів, розробка вимірювального інструментарію (тестів, анкет, їх апробація, залучення стандартизованого інструментарію);
- підготовка інструктивно-методичних матеріалів для координаторів моніторингового дослідження та його учасників;
- збір, аналіз, узагальнення, презентація статистичної інформації;
- виявлення чинників впливу, кореляції та її характеру між впливовими чинниками;

- аналіз, інтерпретація результатів;
- підготовка висновків, формулювання рекомендацій для коригування процесу, усунення негативних чинників;
- оприлюднення результатів моніторингу;
- формування освітньої політики як юридично оформлених принципів і пріоритетів, покладених в основу формування освітнього середовища вищого навчального закладу [4, с. 31–32].

Як відомо, педагогічні процеси та явища у зв'язку з їх складністю, мінливістю, неоднозначністю протікання відносять до випадкових. Так, освітнє середовище (як підсистема соціокультурного середовища) за своєю природою є середовищем нестохастичної невизначеності. Воно не є статичною цілісністю, але є динамічним, бо постійно змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Освітнє середовище розвивається в часі та просторі, на нього впливає багато випадкових подій, які за своєю природою не є масовими. У проведенні експертизи освітнього середовища не можна також ігнорувати розумову діяльність його суб'єктів у сприйнятті освітнього середовища, бо побудована у свідомості реальність адекватна фізичній і поведінковій сутності особистості [8, с. 94].

Труднощі експертизи освітнього середовища полягають у тому, що узагальнені індикатори якості освітнього середовища характеризуються значною кількістю параметрів, деякі з яких важко формалізуються або не формалізуються зовсім. Тому традиційним у дослідженнях освітнього середовища є вивчення зв'язку між психолого-соціальними характеристиками освітнього середовища та особистісним розвитком вихованців.

Так, значна кількість універсальних анкет для визначення ефективності процесу формування освітнього середовища розроблена зарубіжними науковцями. Серед опитувальників слід виділити анкету щодо задоволення взаємодії з учителем (Questionnaire on Teacher Interaction – QTI), опис середовища наукової лабораторії (Science Laboratory Environment Inventory – SLEI), опитування з конструктивістського навчального середовища (Constructivist Learning Environment Survey – CLES), анкету «Що відбувається в цьому класі?» (What Is Happening in This Classroom? – WHIC) [9, с. 35].

У вітчизняній освітній практиці використовуються такі методи середовищної діагностики, як картографування спостережень у техніці «фасетного зору», «сканування міток», «зондування» реакції суб'єктів середовища, кольорова проективна мето-

дика «Мое бачення школи», опитувальник «Середовище – метафора», аналіз твору «Мое життя серед ...», матричне вивчення «кола можливостей», полярна шкала, ділова гра «Експертиза освітнього середовища» тощо.

Зважаючи на комплексний характер освітнього середовища вищого військового навчального закладу, вважаємо за доцільне визначити моніторинг процесу його формування як відстеження ключових програмно-цілевих, інформаційних, нормативних, організаційних, технологічних параметрів освітнього середовища.

Під моніторинговими дослідженнями освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі будемо розуміти інформаційно-кореляційний та коригуючий супровід освітньої діяльності, що передбачає регулярну діагностику стану освітнього середовища на рівні вищого військового навчального закладу, факультету (батальйону), курсу (роти), кафедри, окремої академічної групи (відділення), курсанта (слухача).

Моніторинг стану сформованості освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі має на меті чіткий контроль розвитку освітнього середовища, його цілеспрямоване коригування через розподіл (перерозподіл) ресурсів для покращення того чи іншого параметру освітнього середовища та охоплює такі аспекти, як:

- вивчення зв'язку між результатами навчання курсантів та умовами їхнього перебування та діяльності у вищому військовому навчальному закладі;
- оцінювання кадрового, навчально-методичного забезпечення, матеріально-технічних детермінант аудиторного фонду;
- оцінка дієвості педагогічних інновацій;
- реалізація державних, галузевих стандартів, навчальних програм;
- вивчення розбіжностей у сприйнятті освітнього середовища курсантами та педагогами;
- проведення міжнаціональних досліджень.

У межах дослідження встановлена можливість проведення зовнішнього та внутрішнього моніторингу (експертизи) освітнього середовища вищого військового навчального закладу. Так, зовнішня експертиза передбачає оцінку зв'язку освітнього середовища вищого військового навчального закладу із зовнішнім соціокультурним оточенням, що містить сукупність елементів, які безпосередньо не входять до складу вищого військового навчального закладу, але пов'язані з ним посередництвом зовнішніх комунікацій (суспільство, державні устано-

ви, закони, громадські організації, Замовник (Міністр оборони України), Споживач (командир військової частини певного виду та роду військ Збройних Сил України), конкуренти, постачальники контингенту абітурієнтів – загальноосвітні навчальні заклади, ліцеї з підсиленою фізичною та військовою підготовки, батьки). Зовнішня експертиза може бути реалізована за такими параметрами, як стратегія розвитку, соціальна інтегрованість, асимільованість, соціальна продуктивність, мобільність, когерентність освітнього середовища, для чого може бути проведена експертна оцінка, визначені узагальнений рейтинг вищого військового навчального закладу, його гудвилл (від англ. *Goodwill* – ділова репутація, бренд), оцінені імідж, наявність стійкої клієнтури абітурієнтів.

Внутрішній оцінці підлягають такі якісні та кількісні параметри експертизи освітнього середовища вищого військового навчального закладу, як насиченість, емоційність, усвідомленість, домінантність, узгодженість, стабільність, інтенсивність, широта. На підставі одержаних даних може бути здійснена комплексна оцінка показників. У внутрішній експертизі братимуть участь курсанти, їх батьки, викладачі, вихователі, офіцери курсової ланки, представники адміністративних органів.

У визначенні діагностичного інструментарію моніторингу доцільним виявилось вивчення основ психотехніки, яка передбачає об'єктивне, лонгітудне, всебічне, цілісне та динамічне спостереження особистості з урахуванням («обліком») середовищних факторів, оскільки професійні здібності людини не є сталими та з часом різко змінюються зі зростанням і дозріванням організму, за умов корекції поведінки, формування професійно значущих особистісних якостей (уважності, старанності тощо), залежно від стану здоров'я. Зазначене актуалізує розробку та апробацію вимірювального інструментарію (тестів, анкет) для проведення соматичної, психологічної, педагогічної, професійної, службової діагностики особистості [10, с. 9–11].

Дослідження засвідчило, що освітнє середовище вищого військового навчального закладу може бути оцінено за такими критеріями (з відповідними показниками):

- особистісно-розвивальний (рівень інтелектуального, фізичного розвитку, самооцінка, рівень домагань суб'єктів освітнього середовища вищого військового навчального закладу);
- соціальний (форми контактної взаємодії, засоби комунікації між учасниками педагогічного процесів, комунікативна компе-

тентність, статус у військовому колективі, поведінка в конфлікті);

- освітньо-професійний (умови для реалізації різних видів активності: пізнавально-пошукової, творчої, наукової, спортивної, професійний розвиток, формування професійної компетентності);

- матеріально-базовий (предмети оточення, навчальні приміщення, навчально-лабораторне, тренажерне обладнання, естетичне оформлення аудиторій, рекреацій, залів).

Так, за особистісно-розвивальним критерієм якість освітнього середовища може бути оцінена за такими параметрами:

- переважаюча мотивація, особисті та корпоративні цінності суб'єктів освітнього середовища вищого військового навчального закладу, міра задоволеності курсантів (студентів, слухачів) обраною військовою професією, традиціями військового університету, умовами освітньої та позанавчальної діяльності, станом і кількістю навчальних аудиторій, лабораторій, тренажерних комплексів, спортивних залів, приміщень для занять різноманітних студій, гуртків, системою заохочення курсантів (студентів, слухачів) за досягнення в навчанні, стимулювання за участь у науковій, творчій, спортивній діяльності; перемогу на олімпіадах, у змаганнях, суспільній роботі;

- організація спортивно-оздоровчої роботи, запровадження фізичної культури та здорового способу життя;

- організація профілактики правопорушень, алкоголізму, наркоманії, ВІЛ-інфекції.

За соціальним критерієм визначається:

- психологічний клімат в університеті: взаємини курсант (студент, слухач) – начальник університету, заступники начальника університету; курсант (студент, слухач) – навчальний відділ; курсант (студент, слухач) – начальник факультету (декан), курсант (слухач) – курсовий офіцер, курсант (студент, слухач) – куратор групи, курсант (студент, слухач) – викладач; курсант (студент, слухач) – допоміжний персонал, курсант (студент, слухач) – курсант (студент, слухач);

- організація діяльності з військово-патріотичного виховання;

- організація роботи органів курсантського (студентського) самоврядування;

- організація соціально-психологічної допомоги, служби довіри;

- соціальний статус курсанта (студента, слухача).

За освітньо-професійним критерієм можуть бути оцінені:

- рівень задоволення змістом професійної підготовки;

– процесуальна якість освітнього процесу: розклад занять, організація практики, відпрацювання, проведення заліків, консультацій, екзаменів, організація самостійної підготовки;

– якість навчання: читання лекцій, проведення практичних, групових, лабораторних, тренажерних, інструкторських занять, льотної та авіаційно-інженерної практики;

– якість організації науково-дослідної роботи;

– результати професійної підготовки;

– навчально-методичне забезпечення (рівень доступності навчальної та методичної літератури в бібліотеці, методичних кабінетах, електронній бібліотеці).

За матеріально-базовим критерієм можна визначити, якою мірою задовольняє курсантів матеріально-технічна база та умови освітньої діяльності у вищому військовому навчальному закладі, а саме:

– стан аудиторного фонду для занять;

– забезпечення викладання навчальних дисциплін необхідним лабораторним устаткуванням;

– рівень доступності інформаційних технологій;

– організація та санітарно-гігієнічний стан пункту травлення;

– якість медичного обслуговування, умов перебування в лазареті, шпиталі;

– санітарно-гігієнічний стан гуртожитку, казарми.

На закінчення зазначимо, що моніторинг освітнього середовища вищого військового навчального закладу забезпечує:

– оптимізацію взаємодії суб'єктів освітнього середовища на всіх рівнях;

– коригування змісту військово-професійної освіти;

– виявлення продуктивності діяльності суб'єктів освітнього середовища та збереження їхнього здоров'я (фізичного, психологічного, соціального);

– визначення шляхів модернізації та розвитку структурних підрозділів вищого військового навчального закладу (факультетів, відділів, циклів, кафедр);

– вдосконалення педагогічної майстерності членів колективу науково-педагогічних працівників.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ефективність процесу формування та розвитку освітнього середовища

у вищих військових навчальних закладах передбачає проведення зовнішньої та внутрішньої експертизи, різномірного моніторингу освітнього середовища.

Перспективними є дослідження щодо збору та обробки діагностичної інформації для зовнішньої та внутрішньої експертизи освітнього середовища вищих військових навчальних закладів за особистісно-розвивальним, змістово-процесуальним, освітньо-професійним, матеріально-технічним критеріями з відповідними показниками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Педагогічний експеримент : [навчальний посібник для студентів педагогічних вузів] / [В. Євдокимов, Т. Агапова, І. Гавриш, Т. Олійник]. – Х. : «ОВС», 2001. – 148 с.

2. Выготский Л. Психология / Л. Выготский. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.

3. Нечепоренко Л. Методологія і ідеологія онто-інвайронментальної педагогіки (Педагогіка гармонізації і злагоди особистості з довкіллям) / Л. Нечепоренко. – Х. : Видавничий центр ХНУ, 2003. – 208 с.

4. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : [практичний посібник] / [В. Барко, Ю. Ірхін, Т. Нещерет, О. Шаповалов]. – К. : Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня МВС», 2007. – 100 с.

5. Забезпечення якості освіти та Болонський процес: метод. рекомендації для студентів / уклад. Ю. Шевяков та ін. – Х. : ХУПС, 2015. – 80 с.

6. Ясвин В. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.

7. Федірчик Т. Педагогічна діагностика в діяльності викладача вищого навчального закладу як основа його професійного становлення / Т. Федірчик // Наука і освіта. – 2007. – № 1–2. – С. 194–197.

8. Метод визначення рівнів впливу чинників соціальної та суб'єктивної природи на управління функціонуванням складної системи / [В. Більчук, Н. Генералова, О. Марченко] // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. – 2010. – Вип. 4 (26). – С. 93–96.

9. Белікова О. Моніторинг ефективності навчального середовища за допомогою методу анкетування в західній педагогіці / О. Белікова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – Вип. 42. – С. 35–38.

10. Сухомлинська О. Психотехніка – втрачений напрям радянської педагогічної науки і практики / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2012. – Вип. 2. – С. 6–12.